

Peter van den Besselaar/
Aad Ruiter*

Arbeidstijdverkorting, economische groei en stijging van de arbeidsproduktiviteit

Verreweg de meeste auteurs over arbeidstijdverkorting (verder: ATV) gaan van de veronderstelling uit, dat ATV slechts mogelijk is bij een evenredige vermindering van de loonhoogte (De Beer, 1984; De Boer e.a. 1984; Van der Geest, 1984; Krijger, 1984; SCP, 1982). Tegelijkertijd lijkt dit laatste een belemmering te zijn voor het doorvoeren van een radikale ATV: evenredig inleveren is voor werknemers en hun organisaties een zó onaantrekkelijk perspectief, dat het maatschappelijk draagvlak voor die ATV erg smal wordt. De laatste tijd beginnen er echter ook andere geluiden door te dringen. Als men de economische groei en de produktiviteitsstijging in beschouwing neemt, dan zouden ATV met behoud van loon en volledige werkgelegenheid wel degelijk samen te realiseren zijn (Ritzen e.a., 1984; Ruiter en Van den Besselaar, 1984). In de vorige aflevering van dit tijdschrift beargumenteerde *Ferd Crone* dat die doeleinden in 1995 bereikt kunnen worden, indien de gemiddelde jaarlijkse economische groei 2% bedraagt en de stijging van de arbeidsproduktiviteit 3%. Komen de feitelijke groeivoeten hoger uit, dan zou een ander sneller kunnen worden gerealiseerd; liggen ze op een lager niveau, dan moeten er aanvullende financieringsbronnen (bijvoorbeeld de lonen) worden gevonden (Crone, 1984). Naar onze opvatting is de manier waarop Crone tot zijn konklusies komt onjuist. In paragraaf 1 van dit artikel zullen we een aantal van de meest in het oog lopende onnauwkeurigheden bespreken. Ondanks deze kritiek blijft de algemene konklusie van Crone overeind: ATV

109

* Respektievelijk wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Sociaal Wetenschappelijke Informatica van de Universiteit van Amsterdam en bij SISWO en onderzoeker bij de afdeling Sociale Zaken/Arbeid & Technologie van de Postgiro/Rijkspostspaarbank.

Dit artikel is tot stand gekomen in het kader van een meer omvattend samenwerkingsverband met de Dienstenbond FNV. We bedanken Hans Hofstee, Pierre Bruls en Ferd Crone voor hun commentaar op een eerdere versie.

en volledige werkgelegenheid zijn te verwirkelijken binnen een realistische economische ontwikkeling.

Dit willen we laten zien aan de hand van een model dat we in paragraaf 2 toelichten. Dit model wijkt op een aantal onderdelen af van de uitgangspunten van Crone. Het beoogt echter hetzelfde: het bepalen, uitgaande van de doelstellingen van ATV en volledige werkgelegenheid, welke economische groei en toename van de arbeidsproductiviteit nodig zijn om die doelstellingen te realiseren. Het model impliceert dat *technologische ontwikkeling* geen bedreiging is voor de werkgelegenheid, maar een *noodzakelijk* middel voor het bereiken van een 25-urige werkweek (Leontiev, 1984; Ruiter en Van den Besselaar, 1984).

De resultaten van het model worden in de derde paragraaf gepresenteerd, daarna volgt in paragraaf 4 een discussie.

1 Kommentaar op het artikel van Ferd Crone

Hieronder geven we puntsgewijs kritiek op onderdelen van het artikel van Ferd Crone (verder: FC).

– De gemiddelde jaarlijkse economische groei die nodig is om volledige werkgelegenheid te financieren wordt door FC afgeleid uit een overgedetermineerd systeem: twee vergelijkingen en één onbekende. De vergelijkingen zijn strijdig. We leiden eerst de korrekte groeivoet af, vervolgens laten we zien hoe FC tot zijn onjuiste konklusie geraakte. FC stelt terecht, dat in zijn model de werkgelegenheid met hetzelfde percentage toeneemt als de groei van de produktie. Als er volledige werkgelegenheid moet optreden, zoals FC wil, dan moeten er 6,9 miljoen personen (0,6 mln part-timers plus 6,3 mln full-timers) aan een baan worden geholpen (Crone, 1984, 53). Na de invoering van ATV zullen er 1,76 mln full-timers in de kwartaire sektor werken en dus 4,54 mln in de marktsektor. Aanvankelijk werken er 3,25 mln full-timers in de marktsektor (p. 53). De part-timers die, in de beginsituatie, in de marktsektor werken zijn samen goed voor 6 mln arbeidsuren. FC laat hen even lang werken als voorheen, zij krijgen geen loonsverhoging. De loonsom in de marktsektor zal in dit geval een stijging vertonen van $(3,25 + 6/40)$ tot $(4,54 + 6/40)$, een toename van 38%. De benodigde gemiddelde jaarlijkse economische groei in de marktsektor is daarom 2,7%. Bij de door FC nodig geachte jaarlijkse groei van 2% wordt er geen volledige werkgelegenheid gerealiseerd, òf de opheffing van de werkloosheid wordt deels uit de winsten betaald, òf er wordt ingeleverd voor volledige werkgelegenheid.

De 2% economische groei die volgens FC nodig is om volledige werkgelegenheid te financieren wordt door hem afgeleid uit de relatie *groei = produktiviteitsstijging – werkgelegenheidsverlies*. De stijging

van de produktiviteit berekent hij op 3% (zie hieronder); ten aanzien van het werkgelegenheidsverlies veronderstelt (!) hij, dat dat 1% bedraagt (p. 53). Bijgevolg is de benodigde groei in deze redenering 2%.

Het is duidelijk wat er mis gaat: terwijl het verlies aan gewerkte uren in de marktsector een *resultante* is van enerzijds de economische groei en anderzijds de stijging van de arbeidsproductiviteit, wordt dit verlies vooraf door FC gefixeerd.¹ De relatie die FC gebruikt is bovendien slechts een benadering van het exakte verband.²

– Bij de berekening van de benodigde stijging van de arbeidsproductiviteit past FC herhaald een *benadering* toe. Daardoor wijkt het berekende resultaat nogal wat af van het exakte. De benodigde gemiddelde jaarlijkse stijging van de arbeidsproductiviteit is geen 3%, maar 4%, dit is een aanzienlijk verschil.³

– FC hanteert twee definities van volledige herbezetting. In de kwartaire sektor betekent een herbezetting van 100%, dat alle uren die vrijkomen door ATV worden omgezet in nieuwe banen. Wanneer men deze definitie toepast op de marktsector resulteert daar een herbezettingsgraad van $169/184 \times 100\% = 92\%$. Dat deze kleiner is dan 100% ligt voor de hand, want FC veronderstelt een verlies aan gewerkte uren. Toch spreekt hij óók voor de marktsector van volledige herbezetting. Kennelijk bedoelt hij hier iets anders, maar wat?

– Het vierde probleem is dat FC nalaat uit te rekenen of de baten in de sfeer van de sociale zekerheid en de belastingen voldoende zijn om de loonsomstijging in de overheidssector te financieren (p. 54). Dit punt wordt van belang wanneer de financiering van de loonsomstijging in de marktsector een gat vertoont, hetgeen we hierboven hebben laten zien.

– FC veronderstelt dat part-timers niet teruggaan in arbeidstijd en dat zij geen loonsverhoging ontvangen. Dat lijkt ons niet realistisch (vergelijk paragraaf 3).

111

1. Doordat een endogene variabele exogeen wordt bepaald raakt het model overgedetermineerd. De keuze van het verschil tussen groei en stijging van de produktiviteit is dusdanig dat het stelsel bovendien strijdig wordt.

2. Het verband tussen groei en produktiviteit is eigenlijk multiplikaatief in plaats van additief (vergelijk ook Crone, 1984, 51, noot 5).

3. De werkweek daalt in 12 jaar tot 62,5% van de oorspronkelijke, dat is een gemiddelde jaarlijkse daling van $1 - 0,625^{1/12} = 3,8\%$. Als deze

verkorting van de werkweek uit de stijging van de arbeidsproductiviteit moet komen, dan moet deze gemiddeld $1/(1 - 0,038) = 4\%$ per jaar toenemen. De verkorting van de werkweek ligt iets lager dan de stijging van de arbeidsproductiviteit, omdat anders de produktie per werknemer daalt en dat is in FC's model niet de bedoeling, (zie Crone, 1984, 51). FC *deelt* 37,5% door 12 en stelt de produktiviteitsstijging en de verkorting van de werkweek aan elkaar gelijk.

– De randvoorwaarde ‘met-behoud-van-loon’ wordt door FC opgevat als behoud van *brutoloon*. Binnen deze benadering komt een afname van de premiedruk niet tot uiting in een daling van de loonkosten. Het is daarom volgens ons beter, het brutoloon *minus premies/belasting voor de werkloosheidsfondsen* te stabiliseren.

In het navolgende zullen we een model presenteren waarmee de benodigde groeivoeten van de produktie en de arbeidsproductiviteit afgeleid kunnen worden uit doelstellingen ten aanzien van ATV en volledige werkgelegenheid.

2 Het model

In tegenstelling tot FC gaan wij er niet van uit dat ATV plaatsvindt in het tempo van de stijging van de arbeidsproductiviteit. Die methode is niet efficiënt. Wanneer de huidige werklozen in het arbeidsproces worden ingeschakeld dan is er reeds een omvangrijke ATV mogelijk, zonder dat daarbij sprake hoeft te zijn van een stijging van de arbeidsproductiviteit.

In het algemeen is het daarom mogelijk het ATV-proces sneller te laten verlopen dan de toename van de arbeidsproductiviteit, door het inschakelen van ongebruikte arbeid. Naast de technische ontwikkeling zijn het de vele handen die licht werk maken.

Zonder economische groei is zulks echter niet mogelijk met behoud van loon, tenzij men de winsten zou verlagen. Voor de nieuwe toetreders hoeft overigens niet het volledige loon verdiend te worden: de meeste werkzoekenden ontvangen een uitkering (WW, WWV, RWW, WAO, Bijstand). Een gedeelte van de benodigde loonsom is daarom al verdiend.

Behoud van loon betekent in ons model dat het ‘netto’-loon – het brutoloon minus de premies/belasting voor uitkeringen aan werklozen – konstant blijft. De brutolonen dalen evenredig met het bedrag dat via premie en belastingen is bestemd voor werkloosheidsuitkeringen, de verhouding tussen bruto- en netto-inkomen wordt dus kleiner.

De globale werking van het model is als volgt. Looninkomens en uitkeringen vormen het beslag op de beschikbare loonruimte. De hoogte van het gemiddelde ‘netto’-loon en de gemiddelde uitkering worden konstant verondersteld. Dit betekent dat de benodigde groei van de loonruimte afhangt van de aantallen werkenden en niet-werkenden. Met behulp van een voorspeld trendmatig arbeidsaanbod en de doelstelling van volledige werkgelegenheid in een bepaald jaar kan men de benodigde groei van de loonruimte bepalen.

Door deze groei gelijk te stellen aan de toename van het nationaal inkomen wordt bereikt dat de ATV niet uit de winsten wordt betaald. De winstsom stijgt dan namelijk even snel als de loonruimte, dus de

kategoriale inkomensverdeling verandert niet.

Neemt men vervolgens aan dat het prijspeil konstant is, dan geeft de groei van het nationaal inkomen tevens de toename van de produktie weer. Deze wordt gekonfronteerd met de groei van het arbeidsvolume. Deze laatste is bepaald door de doelstellingen van volledige werkgelegenheid en ATV. Aldus kan men de vereiste stijging van de arbeidsproduktiviteit vaststellen.

Het model is weergegeven in de bijlage. De resultaten worden in de volgende paragraaf gepresenteerd.

3 Resultaten

De uitkomsten van het model hangen af van de keuze van het *jaartal* waarin de doelstellingen moeten zijn bereikt en van de *omvang van het arbeidsaanbod*.

We hebben gerekend met twee jaartallen, te weten 1995 en 2000. De kwestie van het arbeidsaanbod is problematischer. Alhoewel we vrij nauwkeurig weten hoe de bevolkingsontwikkeling er in de komende jaren uit zal zien, hoe de deelname aan het onderwijs zal zijn etcetera, weten we minder goed hoe groot de verborgen werkloosheid is en hoe de participatie op de arbeidsmarkt zich in de komende periode zal ontwikkelen. Daarom gaan we, evenals FC, uit van een normatief arbeidsaanbod.

We nemen aan dat er met name onder WAO'ers een grote verborgen werkloosheid heerst; deze stellen we op 300.000. Vervolgens gaan we ervan uit dat de deelnemingspercentages van vrouwen te laag zijn. In Nederland is de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt veel lager dan in de andere Westeuropese landen. Om dit verschil weg te werken veronderstellen we dat er in 1995 een deelnemingspercentage van vrouwen van 45% wordt bereikt. Dit is nog wel lager dan de participatie van mannen op de arbeidsmarkt. Het arbeidsaanbod is weergegeven in tabel 1. Het arbeidsaanbod in 1983 kan als volgt worden uitgesplitst: 5 mln aktieven, 830.000 werklozen en 300.000 WAO'ers.

Een tweede probleem is de *structuur van het arbeidsaanbod*. Hiermee wordt het volgende bedoeld. Een niet onaanzienlijk deel van de huidige aktieven bestaat uit part-timers. Dit heeft gevolgen voor de kosten van ATV, zoals een voorbeeldje kan verduidelijken. Stel dat iemand full-time werkt voor een salaris van f 2000,—. Een kollega werkt part-time, 25 uur per week, en verdient evenredig minder: f 1250,—. Wanneer er nu ATV met behoud van loon tot 25 uur per week wordt ingevoerd dan werken beide evenveel, maar de een verdient beduidend meer dan de ander. Dit zal leiden tot een loonstijging voor de vroegere part-timer totdat de uurlonen weer gelijk zijn. Dit levert uiteraard extra kosten op, naast de loonsomstijging die

verdiend moet worden om volledige werkgelegenheid mogelijk te maken.

Hetzelfde verschijnsel – maar dan in omgekeerde richting – treedt op als we de nieuwe toetreders tot het arbeidsproces bekijken. Aangezien een deel van hen part-time zal gaan werken hoeft niet voor iedereen een full-timelaris verdiend te worden. Dit heeft een neerwaarts effect op de loonsomstijging. In het model wordt met deze effecten rekening gehouden.

Ten slotte merken we nog op dat wij, in tegenstelling tot FC, de *zelfstandigen* niet in het arbeidsaanbod meerekenen. Dit leidt weliswaar tot een kleiner arbeidsaanbod, maar de toename ervan in de beschouwde periode is bij ons dan ook groter.

tabel 1

Het arbeidsaanbod tot 2000 (x mln personen)

	1983	1990	1995	2000
arbeidsaanbod (inkl. zelfstandigen)	6,3	6,7	6,9	7
arbeidsaanbod (exkl. zelfstandigen)	5,5	6,1	6,3	6,4

Bron: Crone, 1984; *Rapportage Arbeidsmarkt 1984*.

tabel 2

Benodigde groeivoeten (%)

	1995	2000
jaarlijkse economische groei	2,7	2
jaarlijkse produktiviteitstoename	2,6	1,8

114

De uitkomsten van het model zijn weergegeven in tabel 2. Uitgaande van het arbeidsaanbod in 1995 en 2000 hebben we berekend welke economische groei en stijging van de produktiviteit nodig zijn om de gestelde doelen in de betreffende jaren te bereiken. Onze conclusies: – uit de resultaten blijkt dat het onwaarschijnlijk is, dat de doelstellingen in 1995 bereikt zouden kunnen worden. Een jaarlijkse groei van 2,7% tot 1995 is nogal aan de hoge kant; er zou een bijzonder krachtig en succesvol stimuleringsbeleid voor nodig zijn, of een alternatieve financieringsbron (bijvoorbeeld inkomensnivellering). *Indien men zich richt op het jaar 2000 ziet het er anders uit: een lange-termijngroeivoet van 2% is realistisch;* – de resultaten bevestigen ook onze stelling uit paragraaf 2, dat het ATV-proces sneller kan verlopen dan de stijging van de arbeidsproduktiviteit. Er wordt een ATV van gemiddeld 3,8% per jaar

gerealiseerd bij een produktiviteitsstijging van 2,6% (respektievelijk 2,7% en 1,8% in het op 2000 gerichte scenario). Door het ruime aanbod van arbeid waarmee we hebben gerekend, kan de groei van de produktiviteit zelfs iets achter blijven bij de groei van de produktie; – alhoewel we in het voorgaande spraken van 'ATV met behoud van loon', moet men zich realiseren dat voor een grote categorie werknemers, de part-timers, de lonen aanzienlijk zullen toenemen. De loonstijging kan voor hen oplopen tot 60%, afhankelijk van het aantal uren dat men werkt voordat het ATV-proces begint. Een fors deel van de economische groei is dan ook nodig voor deze loon-aanpassingen. De 2% jaarlijkse economische groei welke in het 2000-scenario nodig is, is als volgt opgebouwd:

het 'part-time-effekt'	0,78%
nieuwe toetreders	0,88%
opheffen geregistreeerde werkloosheid	0,32%
opheffen verborgen werkloosheid in WAO	0,02%
	+ 2%
totaal	2%

4 Diskussie

Uit ons model blijkt dat er inderdaad een hogere jaarlijkse groei nodig is dan Ferd Crone in zijn artikel berekent (vergelijk paragraaf 1). Bovendien blijkt ook dat het plan van *Ritzen, Van Kemenade en Wöltgens* te optimistisch is. Wanneer men volgens de efficiënte methode ATV invoert, is er voor het bereiken van de doelstellingen in 1995 al 2,7% economische groei per jaar nodig. De PvdA'ers willen met een economische groei van 2% reeds in 1994 een werkweek van 25 uur met behoud van loon en volledige werkgelegenheid bereiken. Dit is alleen mogelijk wanneer men elders bezuinigt (in de sociale zekerheid?) of het financieringstekort van de overheid vergroot. In ons model worden de uitkeringen op peil gehouden. Daarnaast is de financiering neutraal ten opzichte van het financieringstekort. De *arbeidsproduktiviteit* is een belangrijke variabele voor het tot stand brengen van een verkorting van de werkweek. Daarom is het opvallend dat veel auteurs niet goed begrijpen waar het bij produktiviteitsontwikkeling om gaat. Zo stelt Paul de Beer: "In het meest simpele zuiver theoretische geval gaat een ATV van bijvoorbeeld 10% gepaard met een vermindering van de produktie per werknemer van eveneens 10%. *De arbeidsproduktiviteit neemt dan met hetzelfde percentage af als de werktijd*, zodat de (gemiddelde) produktie per arbeidsduur gelijk blijft" (De Beer, 1984, 28; kurs. toegevoegd).⁴ Dit is echter een aperte misvatting, die met name in ATV-diskussies tot onjuiste konklusies leidt. Arbeidsproduktiviteit is de produktie gedeeld door de hoeveelheid daarvoor benodigde arbeid. De dimensie van arbeid

daarbij is niet personen, zoals Paul de Beer suggereert, maar arbeidsuren of een dergelijke eenheid (vergelijk ook Allen, 1975, 3). Het is immers zinloos, mede te delen dat bijvoorbeeld een tafel is geproduceerd door slechts één timmerman. Het gaat erom hoeveel uur er aan die tafel is gewerkt. Alleen op grond daarvan kan men zich een beeld vormen van (veranderingen in) de technische basis van de produktie of de organisatie ervan.

Het resultaat van dit soort misvattingen is dat men pessimistisch wordt ten aanzien van de mogelijkheid om een radicale ATV door te voeren. Dat is blijkens de resultaten van onze berekening niet nodig. Wanneer de politieke wil ervoor bestaat, is het mogelijk om in het jaar 2000 een werkweek van 25 uur – met behoud van het huidige loon – en volledige werkgelegenheid tot stand te brengen.

bijlage

Het model

Hieronder wordt een model gepresenteerd, waarmee men de benodigde groeivoeten voor produktie en produktiviteit kan afleiden uit de doelstellingen van ATV en volledige werkgelegenheid.

Definities

- Y_t het nationaal inkomen
 Q_t de omvang van de produktie
 a_t de arbeidsproduktiviteit
 A_t het trendmatig arbeidsaanbod (exkl. zelfstandigen)
 k_t aantal werkenden (full-timers plus part-timers)
 b_t deel van de werkenden dat part-time werkt
 m_t aantal werklozen
 n_t aantal WAO'ers dat werk zoekt
 h_t lengte van de full-timewerkweek
 c_t lengte van de part-time ten opzichte van de full-timewerkweek
 d_t de 'part-time-korrektiefactor' welke k herleidt tot full-timewerknemers
 L_t de geaggregeerde brutoloonsom plus de werkgeversbijdragen aan de uitkeringen voor (verborgen) werklozen
 p het gemiddelde 'netto'-loon per (full-time)werknemer, 'netto' is hier bruto minus premies voor uitkeringen
 q de gemiddelde hoogte van de werkloosheidsuitkeringen
 r de gemiddelde hoogte van de WAO-uitkering

Het model

L_t is beschikbaar voor het aantrekken van werknemers en voor de financiering van werklozenuitkeringen en de uitkeringen van de

4. Elders formuleert De Beer een en ander nog pregnanter: "Het effect zal (...) zijn dat de arbeidsproduktiviteit niet of nauwelijks afneemt. Men kan

zich echter afvragen of er dan nog met recht van 'arbeidstijdverkorting' kan worden gesproken" (De Beer, 1984, 30).

werkzoekende WAO'ers. We veronderstellen dat L_t in hetzelfde tempo groeit als het nationaal inkomen Y_t . Het niveau van het gemiddelde 'netto'-loon en van de uitkeringen wordt geacht konstant te zijn. Vergelijking (1) geeft het beslag op de beschikbare loonruimte weer:

$$(1) L_t = d_t \cdot k_t \cdot p + m_t \cdot q + n_t \cdot r$$

Hierbij is $d_t = (1 - b_t (1 - c_t))$. Verder geldt:

$$(2) A_t = k_t + m_t + n_t$$

Men kan vergelijking (1) herschrijven in proportionele veranderingen. Wanneer men de verandering in L gelijk stelt aan die van Y , dan ontstaat onder gebruikmaking van (2):

$$(3) \dot{Y}_t = \dot{d}_t \frac{p \cdot d_{t-1} \cdot k_t}{L_{t-1}} + \dot{A}_t \frac{p \cdot d_{t-1} \cdot A_{t-1}}{L_{t-1}} - \dot{m}_t \frac{(p \cdot d_{t-1} - q) m_{t-1}}{L_{t-1}} - \dot{n}_t \frac{(p \cdot d_{t-1} - r) n_{t-1}}{L_{t-1}}$$

De eerste term van (3) geeft aan hoeveel economische groei er nodig is voor het 'part-time-effekt' (zie paragraaf 3); de tweede term is de benodigde groei voor de nieuwe toetreders tot de arbeidsmarkt; de derde en vierde term geven aan hoeveel groei er nodig is voor het opheffen van de geregistreerde werkloosheid respectievelijk de verborgen werkloosheid onder WAO'ers.

Indien men de uitkeringen (voor werkloosheid en WAO) uitdrukt in het gemiddelde 'netto'-loon p , dan verdwijnt p uit formule (3).

De omvang van de produktie per jaar Q_t is afhankelijk van de produktiviteit a_t , de full-time ingezette hoeveelheid arbeid $d_t \cdot k_t$ en de lengte van de werkweek h_t :

$$(4) Q_t = a_t \cdot d_t \cdot k_t \cdot h_t$$

Wanneer het prijspeil konstant is, dan is de groei van Q gelijk aan die van Y . Het is gemakkelijk in te zien dat onder die veronderstelling (4) herschreven kan worden als:

$$(5) \dot{a}_t = (1 + \dot{Y}_t) \frac{d_{t-1} \cdot k_{t-1} \cdot h_{t-1}}{d_t \cdot k_t \cdot h_t} - 1$$

Omtrent de groei van A en d worden veronderstellingen gemaakt (zie hieronder). De veranderingen in k , m , n en h worden afgeleid uit de

doelstellingen van volledige werkgelegenheid en ATV. Uit (3) volgt dan de gezochte groei van het nationaal inkomen, welke, in (5) gesubstitueerd, leidt tot de benodigde groeivoet van de arbeidsproductiviteit.

De gemiddelde jaarlijkse groeivoeten zijn nu te vinden door uit $(1 + \dot{Y}_t)$ en $(1 + \dot{a}_t)$ de n-de machtswortel te trekken, waarbij n het aantal jaren is, waarin het ATV-proces moet zijn gerealiseerd.

De waarden van de gewogen part-time-koëfficiënten b en c zijn voor 1983 0,26 respectievelijk 0,51 (*Rapportage Arbeidsmarkt 1984*, eigen berekeningen).

Bij veronderstelling blijven de *huidige* full-timers in de toekomst full-time, i.e. 25 uur, werken; voor de overige nemen we aan dat daarvan 25% voor 80% van de tijd gaat werken (20 uur). De koëfficiënten b en c nemen in dat geval de waarden 0,1 respectievelijk 0,8 aan.

Uit de *Rapportage Arbeidsmarkt 1984* blijkt eveneens, na berekening, dat de gewogen gemiddelde hoogte van de uitkeringen 53% van het laatst verdiende inkomen bedraagt. Bij gebrek aan adequate data nemen we aan dat dit loon redelijk overeenkomt met het gemiddelde inkomen. Voor de WAO-uitkeringen veronderstellen we op grond van dezelfde overweging dat deze gemiddeld 80% van het gemiddelde loon bedragen.

De veranderingen in A vindt men in tabel 1.

Literatuur

- Allen, R.G.D., 1975, *Macro-economic theory: a mathematical treatment*, Macmillan, Londen (oorspr. 1967)
- De Beer, Paul, 1984, *Arbeidstijdverkorting, noodzaak, mogelijkheden, consequenties*, Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam
- De Boer, R., F.A. van Dijk, L. Geut, F.G. Melles en G.J. Wijers, 1984, *Herverdeling van werk*, Stenfert Kroese, Leiden
- CPB, 1984, *Centraal Economisch Plan 1984*, Den Haag
- Crone, F., 1984, Arbeidsduurverkorting: 25 uur met behoud van loon? *Tijdschrift voor Politieke Economie* 8 (1)
- Geest, L. van der, 1984, Arbeidsduurverkorting en consumptiebeleid, *Economisch-Statistische Berichten*, 4-4-'84
- Van Hoof, J.J. e.a., 1983, *Herverdeling van werk*, Kluwer/SISWO
- Krijger, A., 1984, Arbeidsduurverkorting en consumptiebeleid, *Economisch-Statistische Berichten*, 7-3-'84
- Leontiev, W., 1984, interview in *De Volkskrant*, 29-9-'84
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1984, *Rapportage Arbeidsmarkt 1984*, Den Haag
- Ritzen, J., J. van Kemenade en T. Wöltgens, 1984, *Om een werkbare toekomst*

Ruiter, Aad en Peter van den Besselaar, 1984, *Arbeidstijdverkorting met behoud van loon*, interimrapport aan de Dienstenbond FNV SCP, 1982. Sociaal Cultureel Planbureau. Een algemene arbeidsduurverkorting met tien procent, Rijswijk

RADIKALE NOTITIES

In het decembernummer van Radikale Notities:

- *Jan Dirx* over linkse samenwerking, of niet-samenwerking
- De Radikalenkrant kreeg een nieuwe eindredakteur.
- De ex-eindredakteur — *Hans Verstraaten* — blik terug op drie jaar achter de schermen kijken in de PPR
- De Linkse Doorbraak kongresseerde. *Lidie Koeneman* en *Paul Lucardi* waren erbij en schetsen de perspectieven
- In Wageningen zit een links kollege van B&W. Links besturen blijkt echter niet echt gemakkelijk te zijn. Daarover praten *Jan Dirx* en *Paul Pattijn* met een aantal radikaal-linkse Wageningers
- De discussie over ekologie gaat door. Of spreekt *Bas van Stokkom* nu het verlossende woord in zijn fundamentele beschouwing en kritiek op *Roel van Duijn* en *Jaap de Jong*?
- Verder recensies en reacties

Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, 020-226018.
Dit nummer is te bestellen door overmaking van f 8,50 (inclusief verzendkosten) op giro 2144633 t.n.v. PPR-Studiestichting te Amsterdam, o.v.v. Rad Not 84/4.

Nawoord door Ferd Crone

In hun reactie op mijn artikel menen Peter van de Besselaar en Aad Ruiter aan te tonen dat mijn groeipad naar een werkweek van 25 uur in 1995 met behoud van het huidige bruto loonniveau te optimistisch is. Een van de onnauwkeurigheden die zij vermelden is korrekt, in de andere gevallen onderschrijf ik hun kritiek niet. Voorts is er sprake van een verschil in veronderstellingen, dat het verschil tussen hun en mijn uitkomsten verklaart.

Wat ik in mijn artikel deed was kort samengevat het volgende:

- stel de ontwikkeling van het arbeidsaanbod tot 1995 vast;
- neem als doelstelling het opheffen van de werkloosheid (inklusief de verborgen werkloosheid), te realiseren door een arbeidstijdverkorting die even groot is als de arbeidsproductiviteitsstijging;
- stel als nevendoelelstelling het behoud van het gemiddelde bruto loonniveau en het eveneens ongewijzigd laten van de verdeling van lonen en winsten in de marktsektor (de AIQ). Aan deze voorwaarden is voldaan als de loonruimte in hetzelfde tempo toeneemt als de arbeidsproductiviteit;
- houdt rekening met een werkgelegenheidsverlies van 1% per jaar in de marktsektor.

Op basis van deze uitgangspunten heb ik berekend, dat de volledige werkgelegenheid in 1995 kan zijn gerealiseerd als de produktie in de marktsektor (niet in de gehele ekonomie) 2% per jaar groeit. Bij deze berekening heb ik een slordigheid begaan waarop Peter van den Besselaar en Aad Ruiter (verder PvdB/AR) de vinger leggen. Inderdaad leidt een ATV van 3% per jaar gedurende twaalf jaar niet tot een werkweek van 25 uur, maar tot een van iets meer dan 27 uur. Ik heb dus met mijn berekening nog een 'gat' in 1995 van ruim twee uur per week, dat alsnog moet worden gefinancierd uit een hogere ekonomische groei, dan wel uit winst of loon. Een andere mogelijkheid is dat men accepteert dat in 1995 de werkweek slechts tot 27 uur is terug gebracht en er dus nog geen volledige werkgelegenheid is bereikt. Deze slordigheid betekent echter niet dat mijn methode van berekening niet korrekt is, zoals PvdB/AR in hun eerste kritiekpunt stellen. Ik ben er niet van overtuigd dat mijn systeem is overgedetermineerd.

Een ander kritiekpunt, dat over de verschillende definities van 100% herbezetting, vind ik nogal flauw. Waar het mij bij 100% herbezetting om gaat, is dat er niet onder het mom van ATV werkgelegenheid verloren gaat. Dat is bij mijn berekeningen niet het geval. Wel is een deel van de herbezetting in de marktsektor nodig om het werkgelegenheidsverlies op te vangen dat *zonder ATV* zou optreden. Dit behoud van werkgelegenheid is door mij bij 100% herbezetting in-

begrepen.

Hoe kan het dat PvdB/AR tot een ander niveau van de gewenste economische groei komen? Dat ligt niet alleen aan mijn slordigheid, maar komt ook omdat zij andere dingen berekenen. Het gaat hun om een gelijkblijvend *netto* loonniveau, terwijl ik sprak over het *bruto* niveau (inclusief werkgeverspremies). Uitgaand van hun uitgangspunt zou een lagere economische groei voldoende zijn dan dat bij mijn uitgangspunt het geval is. Aan de andere kant hebben PvdB/AR een *hogere* economische groei nodig omdat zij

- de salarissen van deeltijdwerkers laten stijgen (dat kost volgens hun berekeningen 0,78 van de 2% groei tot 2000);
- de zelfstandigen uitzonderen van enige vorm van ATV;
- geen onderscheid maken tussen de loonsom in de markt- dan wel in de kollektieve sektor. Het gevolg is, dat ook iedere stijging van de loonsom in de kollektieve sektor tot een even grote stijging van de winstsom moet leiden, omdat anders het winstaandeel daalt. In mijn artikel is dat niet zo, omdat ik mij heb gericht op de loon-winstverdeling in de marktsektor (de AIQ).

Het is niet verwonderlijk dat bij deze verschillende uitgangspunten en veronderstellingen andere uitkomsten volgen. Het is aan de lezer om het 'meest realistische' pakket veronderstellingen te kiezen. Ik deel persoonlijk de voorkeur van PvdB/AR voor een netto-berekening wat betreft de loonontwikkeling. Op de andere punten vind ik hun bijdrage geen verbetering.

Hoe dit ook zij, ik ben verheugd dat ook bij andere veronderstellingen blijkt dat ATV, zelfs tot 25 uur per week in de jaren negentig, heel best betaalbaar is.

Over arbeidstijdverkorting publiceerden wij eerder:

Folkert Catz en Chrétien Felser, *Arbeidstijdverkorting en ziekteverzuimbesteding*. TPE 5/1

Folkert Catz, *De vele slagen om de arbeidstijd*. TPE 7/1

Bedrijfsledengroep IB-FNV, *Naar korter en leuker werken bij de NSEM* (met toelichting door Guido Bayens). TPE 7/1

Wiemer Salverda, *Jeugdwerkloosheid, jeugdloon en arbeidstijdverkorting*. TPE 7/1

Ferd Crone, *Arbeidsduurverkorting: 25 uur met behoud van loon?* TPE 8/1